

جو آموزشی و پیشرفت تحصیلی

مرتضی صالحی حسینی

دانشگاه ارومیه

چکیده: منظور از میزان پیشرفت، بررسی میزان نزدیک شدن به اهداف است. به منظور بررسی میزان پیشرفت تحصیلی دانش آموزان، باید عواملی که در پیشرفت آنها نقش دارند شناسایی شوند و مورد بررسی قرار گیرند. در این رابطه عوامل موجود در مؤسسه یا محیط آموزشی، در محیط خارج از مدرسه و محیط خانواده که جنبه های فیزیکی و عاطفی رشد را در بر می گیرند، با واژه فشار (Mois)، و نیازهای اجتماعی، اخلاقی، عاطفی، جسمی و فکری دانش آموزان با واژه احتیاج (Need) مطرح شده است. لوین نه تنها به وجود تعامل بین فرد و محیط اشاره کرده، بلکه معتقد است که این تعامل نقش تعیین کننده ای در نحوه و میزان پیشرفت افراد دارد. موری واژه احتیاج (Need) را تفسیر کرده و استرن، استین و بلوم، فشار را به سه جزء فشار آلفا، فشار عمومی بتا و فشار اختصاصی بتا تقسیم بندی کرده اند. در این رابطه تعیین نحوه تعامل بین فشارهای محیطی و نیازهای فردی، جهت نیل به اهداف و برنامه های از پیش تعیین شده آموزشی، ضروری است. شاید فشارهای حاصل از جو آموزشی را بتوان از طریق عواملی چون تجهیزات مدرسه، برنامه آموزشی، صلاحیت و شرایط علمی معلمان، مدیریت، ارزشیابی آموزشی و الگوهای رفتاری که معلمان، مدیران، والدین و دانش آموزان با همدیگر دارند و می توانند در مفصل بندی صحیح نظام آموزشی اهمیت به سزایی داشته باشند، مورد مطالعه قرار داد و از میزان و نحوه پیشرفتهای حاصل مطلع شد و در صورت نیاز اقدامات اصلاحی را در ارتباط با موارد مشکوک صورت داد. /م

واژه «پیشرفت»^۱ یعنی تغییرات ایجاد شده در جهت مطلوب و مساعد. این واژه در هر سازمان و یا نهاد اجتماعی، اعم از دولتی یا خصوصی، مورد استفاده قرار گرفته و در واقع ارتباط کامل و مستقیم با بازده سیستم سازمانی دارد. تعریف این عبارت با توجه به تئوری سیستم عبارت خواهد بود از «روند کاری صحیح بر روی درون‌داد به منظور رسیده به بازده مطلوب». از نظر اقتصادی بازده زمانی مطلوب است که با کمترین هزینه دارای بیشترین مرغوبیت باشد و حداکثر تقاضا را به خود جلب کند. در این رابطه، ملاکهای تعیین مرغوبیت، نوع و مقدار تقاضا به اهداف کلی و از پیش تعیین شده نظام سازمانی مربوط خواهد بود. بنابراین رسیدن به بازده مناسب و معقول که حدود آن را اهداف از پیش تعیین شده سازمان مشخص و معین می‌کند، یعنی نیل به پیشرفت مورد نظر.

بررسی این امر در ارتباط با مسائل آموزشی، این امکان را به وجود خواهد آورد که پیشرفت را درجه‌ای از موفقیت دانش‌آموزان در رسیدن به اهداف آموزشی معنی کنیم. به بیان کلی‌تر، پیشرفت آموزشی شامل تغییرات مطلوبی است که با توجه به اهداف آموزشی از پیش تعیین شده، بر روی رفتار دانش‌آموزان اعمال می‌شود و جنبه‌هایی از آن قابل مشاهده و اندازه‌گیری است. تغییرات حاصل شده می‌توانند در هر کدام از سه حیطه شناختی، عاطفی و یا روانی - حرکتی جایگزین شوند. با اینکه این سه حیطه اجزای جدا نشدنی از همدیگرند، ولی به دلیل فقدان ابزارهای دقیق اندازه‌گیری برای تمامی مسائل عاطفی، عملاً قادر به

در این مقاله ضمن اشاره‌ای کوتاه به پیشرفت و پیشرفت تحصیلی، جو آموزشی مورد بررسی قرار گرفته است. صاحب‌نظرانی چون لوین^۱، موری^۲، استرن^۳، استین و بلوم^۳، هالپین و کرافت^۴ و اساتید دیگر فن، ضمن ارائه نظریات خود، نقش جو یا محیط را به عنوان عامل تعیین کننده‌ای در بازده سیستم، مورد تفحص و تفکر قرار داده‌اند. در اینجا ابتدا مقدمه‌ای درباره موضوع مورد بحث و سپس جو آموزشی و ابعاد مختلف آن از نظر علاقه‌مندان خواهد گذشت.

مقدمه

از بدو به وجود آمدن انسان، احتیاجات فردی به منظورها و مقاصد گوناگون، تنها وسیله برانگیزنده مناسب در یادگیری و کنکاش مداوم و پی‌درپی برای دستیابی به مقاصدش بود. انگیزه‌های سلطه‌گرانه انسان باعث شد که وی محیط اطراف خود را بهتر بشناسد و عوامل موجود در محیط را به منظور استفاده بیش از پیش از آنها مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد. همزمان با چنین تلاشهایی، انسان درصدد برآمد تا برای پیشرفت هر چه بیشتر، دانسته‌های خویش را به تسلیهای جدیدتر انتقال دهد. انتقال این دانسته‌ها چه از طریق رسمی و چه غیر رسمی، يك سلسله آموزشهای برنامه‌ریزی شده را به دنبال داشت و به تدریج باعث شکوفایی مؤسسات آموزشی و تحقیقاتی و برنامه‌ریزی برای آموزش هر چه بیشتر و با کیفیت بهتر شد. تمامی این تلاشها عامل تعیین کننده‌ای در رسیدن به پیشرفت مورد نظر برای ارضای نیازهای فردی و اجتماعی و در حقیقت نیل به اهداف مورد نظر به شمار می‌رود.

1- Lewin (1935,1936).

2- Murray (1938)

3- Stern Stein & Bloom (1956)

4- Halpin & Cropt (1964)

5- Achievement

تعاملات حکایت از جو آموزشی^۶ مدرسه دارند. از طرفی دیگر، وجود تفاوت‌های فردی میان افراد شرکت کننده در مدارس مختلف، منجر به پیدایش جوها یا محیط‌های آموزشی که از نظر فرهنگی با همدیگر متفاوتند، شده است.

جو آموزشی

در اواخر سال ۱۹۵۰ میلادی، روشی جدید برای بررسی مسائل علوم انسانی و تربیتی به وجود آمد و اصطلاح جو یا محیط^۷ را مورد استفاده همگان قرار داد. اصطلاح جو یا محیط به عنوان سیستمی متشکل از ابعاد وضعیتی^۸ که بر افراد شرکت کننده تأثیر می‌گذارد، شناخته شده است. ابعاد وضعیتی می‌توانند در برگیرنده چهار عامل اجتماعی، جسمی، عاطفی و فکری باشند. به نظر بلوم^۹ جو عبارت است از «شرایط، نیروها و محرک‌های خارجی که بر انسانها تأثیر می‌گذارند. وی محرک‌های خارجی را در عوامل فیزیکی، اجتماعی و همچنین فکری خلاصه کرده و دامنه تغییر جو را از آنی‌ترین (درونی‌ترین) فعل و انفعالات اجتماعی تا نیروهای خیلی دور (خیلی بیرونی) فرهنگی و سازمانی گزارش کرده است.

تاگیوری^{۱۰} جو را به عنوان مفهوم کلی در ارتباط با مجموع کیفیت محیطی که در داخل هر سازمان وجود دارد، تعریف کرده و چهار بعد «بوم‌شناسی»^{۱۱}، «قلمرو یا محیط»^{۱۲}، «سیستم اجتماعی»^{۱۳} و بعد «فرهنگی»^{۱۴} را به آن نسبت داده است. در این زمینه، بوم‌شناسی ارتباط مستقیم با وجود عوامل فیزیکی،

بررسی هر گونه تغییر به وجود آمده در رفتار دانش‌آموزان نیستیم تا از شدت و ضعف، و یا در واقع کیفیت تغییرات به وجود آمده آگاه باشیم.

از طریق چهار هدف اصلی و اساسی آموزش و پرورش (رشد فکری، جسمی، اخلاقی و عاطفی) تغییرات بر روی رفتار دانش‌آموزان را می‌توان تحت الشعاع قرار داد یعنی از طریق همین چهار هدف اصلی است که آموزش و پرورش قادر به ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار افراد و یا دانش‌آموزان است و رسیدن به بهترین و مطلوبترین حد تغییرات، یعنی پیشرفت آموزشی، تنها و بالاخص از طریق مؤسسات آموزشی و پرورشی امکان‌پذیر است. مؤسساتی که به تنهایی جامعه‌ای در درون یک جامعه اصلی است و هرگونه فعالیت آن متأثر از مسائلی است که در جامعه اصلی وجود دارد و یا رخ می‌دهد. به عبارتی دیگر، مدرسه به عنوان جامعه‌ای کوچک و فرعی، متشکل از شرکت‌کنندگانی از جامعه اصلی است که تمامی خصوصیات فردی را با خود به درون مدرسه آورده و باعث به وجود آمدن تفاوت‌هایی در بین مدارس از نظر فرهنگی، روش اجرایی و اداری، رفتارها و شخصیتها گردیده‌اند. بنابراین، فرهنگی که هر مدرسه در خود جای داده است، ارتباط تنگاتنگ با افرادی دارد که در آن مدرسه فعالند و یا هر چند گاهی حضور به هم می‌رسانند. وجود تفاوت‌های فردی مابین افراد شرکت کننده در یک مدرسه، باعث به وجود آمدن تعاملات روانی، فکری و اخلاقی در آن مدرسه می‌شود و این

۸- اصطلاحات مترادف به کار گرفته شده برای جو یا محیط عبارتند از:

Environment, Climate, Culture, Situation, Feeling tone, ect.

8- Situational Dimensions.

9- B.S. Bloom (1964).

10- Tagiuri (1968).

11- Ecology.

13-Social System

14- Cultural Dimension.

12-Milieu.

فرد و محیط عبارتند از لوین و موری. نظریات تشویک آنها بر اهمیت تعیین کننده‌های جوی و اجتماعی و فعل و انفعال آنها با نیازها و خصوصیات افراد تأکید دارد. در این رابطه لوین معتقد است که رفتار انسان بیانگر یک روند در جریان، و ماحصل تعامل بین فرد و واحدهای ساختاری دیگر در زمینه رفتاری است. موری نیز در همین محدوده نظراتش را بیان کرده و معتقد است که رفتار انسان نتیجه فعل و انفعال بین فرد و محیط است. به نظر وی افراد دارای احتیاجات ویژه‌ایند که استحکام و دوام آن توصیف کننده شخصیت فرد است. جو یا محیط، به طور بالقوه این احتیاجات را راضی و یا ناامید می‌کند. بر این اساس، یک مفهوم دو جانبه متشکل از احتیاجات افراد^{۱۹} و فشار محیطی^{۲۰} پیشنهاد کرد.

احتیاج

واژه احتیاج یا نیاز (Need) یک سازه فرضی است که عهده‌دار نیرویی در مرکز مغز است و درک، احساس، تعقل یا تفهم، سعی و کوشش و عمل را سازماندهی می‌کند؛ به صورتی که بتواند یک وضعیت موجود ناامید کننده را در جهت به خصوصی (مطابق با خواسته‌ها) تغییر دهد. بعضی مواقع احتیاج، به طور مستقیم به وسیله نوع به خصوصی از فراگردهای داخلی که در موقع پیامدهای حیاتی به وجود آمده است، تحریک می‌شود. اما به طور خیلی متناوب، در حالت آمادگی، به وسیله رخ داد یکی از چند فشار عمومی مؤثر می‌تواند تحریک شود. بنابراین احتیاج به وسیله هدایت فرد در پی رویارویی (مواجهه با مسائل) و یا دوری

مجله علمی و پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهراء شماره ۹ و ۱۰ مواد و یا وسایل دارد، قلمرو دربرگیرنده حضور افراد و گروهها است. روابط الگو شده افراد و گروهها بازتاب سیستم اجتماعی، و سیستمهای اعتقادی، ارزشها، ساختارهای تشخیصی و معانی جامعه در ارتباط با بعد فرهنگیند.
به نظر موس^{۱۵} محیطهای اجتماعی می‌توانند متشکل از سه بعد زیر باشند:

۱- روابط^{۱۶}

مشخص کننده نوع و شدت روابط انسانی در درون محیط است. این بعد، حدودی را که افراد با محیط درگیرند و به همدیگر کمک می‌کنند و یا همدیگر را هدایت می‌کنند، ارزیابی می‌کند.

۲- توسعه فردی و جهت‌گیری اهداف^{۱۷}

دربرگیرنده عامل بالقوه یا موقعیتی در محیط برای رشد مسائل انسانی و احترام به نفس است. ماهیت اصلی این بعد تا حدودی از جامعه‌ای به جامعه دیگر تغییر می‌کند و اساساً بستگی به اهداف جو یا محیط خاصی دارند.

۳- حفظ نظام و تغییر آن^{۱۸}

دربرگیرنده حدی است که محیط در انتظارات و یا توقعات خویش، منظم، صریح و روشن است. از کنترل و نظارت حمایت می‌کند و متوجه و علاقه‌مند به تغییرات و اصلاح آن است.
پیشگامان در زمینه تعامل (عمل و عکس العمل)

15- Moos (1973)

16- Relationship

17- Human Development and Goal orientation

18-System Maintenance & System change

19- Human Needs

20- Environmental press.

واقعیت سوق می‌دهد. این امر در مورد درک و یا برداشت یکسان از ارزشهای اجتماعی، و مسائل عاطفی بوده و باعث شکل‌گیری فرهنگهای متفاوت در محیطهای متفاوت می‌شود.

فشار اختصاصی بتا

فشار اختصاصی بتا در برگیرنده واکنشهای شخصی یا اختصاصی هر فرد، در مقابل جنبه‌های به خصوصی از محیط روانی است. این واکنشها تابعی از خصوصیات اخلاقی فرد به شمار می‌رود. جمع‌بندی خصوصیات اخلاقی افراد متفاوت در گروه، و رسیدن به يك توافق عمومی در برداشت از جو یا محیط، فشار عمومی بتا را به وجود خواهد آورد.

با توجه به موارد مذکور، فشار جنبه‌ای از جو یا محیط است که مشوق و یا ناامید کننده احتیاجات و تقاضاهای فردی به شمار می‌رود. در صورتی که هر دو واژه احتیاج و فشار را در مجموعه کنش و واکنشهای آموزشی بررسی کنیم، در حقیقت از جو آموزشی صحبت کرده‌ایم. بنابراین، در يك محیط آموزشی، نیازها در ارتباط با خواسته‌ها و تمایلات دانش‌آموزان است و فشار در خصوصیات مؤسسه آموزشی از قبیل برنامه و محتوای آموزشی، روشهای تدریس، مدیریت و سازمان‌دهی مؤسسه و وضعیت اخلاقی و عاطفی معلمان، مدیران و اعضای دیگری که در چرخه مدرسه فعالند، خلاصه می‌شود. با عنایت بر اینکه آموزش تنها از طریق مدارس صورت نمی‌گیرد و در این امر مهم، محیط خارج از مدرسه و محیط خانواده نیز سهیمند، کیوز^{۲۵} سه بعد پرمفهوم برای جوهای آموزشی مدارس،

کردن از آن، خود را نشان می‌دهد. موقعی که رویارویی (مواجهه) صورت گیرد، در مقابل انواع به خصوصی از فشارها حاضر می‌شود و واکنش نشان می‌دهد.

فشار

می‌توان جنبه‌هایی از محیط یا جو را که در تعیین رفتار نقش دارند، در واژه فشار (Press) خلاصه کرد. در این باره تمامی جنبه‌های فیزیکی، اخلاقی، و عاطفی که باعث به وجود آمدن واکنش و یا رفتار به خصوصی می‌گردند، عواملی از فشار محسوب می‌شوند. استرن، استین و بلوم^{۲۶} اصطلاح فشار را به سه نوع: فشار آلفا^{۲۴}، و فشارهای عمومی^{۲۳} و اختصاصی بتا^{۲۴} تقسیم‌بندی کرده‌اند.

فشار آلفا

نشانگر عناصری از محیط است که موجودیت واقعی دارند و قادرند رفتار اعضای شرکت کننده را تحت تأثیر قرار دهند، بدون اینکه فرد یا افراد شرکت کننده از وجود یا تأثیر آن آگاه باشند. تأثیر فشار آلفا معمولاً توسط مشاهده‌گر ماهر قابل استنباط است، در صورتی که امکان دارد افراد، تغییرات رفتار خود را احساس نکنند.

فشار عمومی بتا

موقعی که برداشت یا درک افراد فعال گروه از جو یا محیط خود از طریق يك راه منحصر به فرد باشد، فشار وارده بر افراد عمومیت دارد و به فشار عمومی بتا مشهور است. این فشار، بازتاب راهها و روشهایی است که از آن طریق گروه، موجودیت خود را به سوی

20- Environmental press.

21- Stern, Stein & Bloom (1956).

22- Alfa Press.

23- Common Beta Press.

24- Private Beta Press.

25- Keeves (1972)

26- Peer Croups.

27- Structural Dimension.

منازل و گروههای همگن^{۲۶} ارائه کرده است.

۱- بعد ساختاری^{۲۷}

بعد ساختاری نشانگر وضعیت حرفه‌ای، سطح آموزشی، درآمد و تعداد افراد خانواده، هزینه هر دانش‌آموز، نوع مدرسه، اندازه کلاسها و مدرسه و متغیرهای عمومی تشکیلاتی است که در ارتباط با جوّ مدرسه‌اند. احتمالاً، این عوامل بازده آموزشی را به طور مستقیم تحت تأثیر قرار نخواهند داد، بلکه ارتباط این عناصر با عناصر دیگر محیطی، ممکن است تأثیر غیرمستقیم بر بازده محیط آموزشی وارد کند.

۲- بعد نگرشی^{۲۸}

این بعد به وسیله نگرشها، اهداف و توقعاتی که شرکت‌کنندگان اصلی در محیط به همراه خود دارند، توصیف می‌شود و حکایت از تفاوت در طرز فکرها، برداشتها و دیدها نسبت به موارد و مسائل، و در مجموع، رفتارهای متفاوتی است که معلمان، معاونان، مدیران، پدران و مادران، برادران و خواهران و رفقای همگروهی دانش‌آموزان با خود به همراه دارند.

۳- بعد فراگرد^{۲۹}

این بعد در ارتباط با شرایط، چیزها یا اعمالی است که شرکت‌کنندگان در محیطهای آموزشی انجام می‌دهند. دانش‌آموزان در آن فعالیتها شرکت می‌کنند و یا بر آنها واکنش نشان می‌دهند و در حقیقت دربرگیرنده اعمالی است که عملکرد آموزشی دانش‌آموز را تحت تأثیر قرار می‌دهند.

بنابراین وجود عناصر فیزیکی چون کلاسها، تجهیزات، آزمایشگاه، کتابخانه، زمین بازی و وسایل ضروری ورزشی به اندازه و تعداد کافی و بکارگیری مؤثر و مفید آنها، بیانگر وجود مدرسه، به معنی واقعی نیست، بلکه وجود فراگرد اداری و اجرایی آن نیز ضروری است. بدون شك کیفیت داده‌های انسانی (معلمان و دانش‌آموزان) امری مهم به شمار می‌رود ولی جنبه پراهمیت‌تر، فراگردی است که داده‌های انسانی را جهت بازده ایده‌آل و یا هدفهای مورد نظر صیقل می‌دهد.

پیشتر اشاره شد که پیشرفت یعنی رسیدن به بازده مطلوب و پیشرفت تحصیلی در حقیقت تعیین میزان و درجه‌ای است که اهداف آموزشی به نتیجه رسیده‌اند. در ارتباط با پیشرفت تحصیلی، شاید بهتر باشد آن را به دو بخش که در حقیقت جزئی از همدیگرند، تفکیک کرد:

۱- عوامل مجزا از دانش‌آموز

۲- عوامل شخصی دانش‌آموز

عوامل مجزا از دانش‌آموز که در پیشرفت آموزشی وی نقش دارند، در ساختمان و تجهیزات مدرسه (به منظور رشد جسمی و برآوردن نیازهای آموزشی برای یادگیری بهتر)، مدیریت مدرسه (نحوه مدیریت برای پیاده کردن طرح همکاری دانش‌آموزان با مدیریت مدرسه در تصمیم‌گیری و اجرای موارد مختلف)، شخصیت، رفتار و روش تدریس معلمان (شکل دهنده رفتار دانش‌آموز، رشد ارزشهای اخلاقی، ایجاد انگیزش و ترغیب برای یادگیری بهتر، مشاوره و راهنمایی دانش‌آموزان در مسائل عاطفی و تحصیلی و انتخاب

مورد توجه قرار می‌گیرد. با عنایت به اینکه هر فرد از بدو تولد تا شروع آموزش، با عوامل مجزا از وی (مورد اول) ارتباط داشته و ارزشها، سازگارها، انگیزه و ابتکار و نگرش وی تا حدودی صیقل یافته و شکل گرفته‌اند، تمام این مسائل حاکی از تأثیر محیط خارج و یا در حقیقت جوّ آموزشی بر پیشرفت یادگیری دانش‌آموزان است. این تأثیرات می‌توانند از طریق جوّ آموزشی مدرسه، جوّ آموزشی همسالان دانش‌آموز و جوّ آموزشی خانواده اعمال شود و بازتاب خود را بر روی رفتار و عملکرد آموزشی وی اعمال کند. در این رابطه مطالعه جوّ آموزشی از طریق عوامل زیر مشخص خواهد کرد که چه کیفیتهایی در مدارس منجر به پیشرفت تحصیلی می‌شوند و چه عواملی باعث افت تحصیلی، ترك تحصیل و یا در حقیقت شکست برنامه‌های آموزشی در مدارس می‌شوند.

۱- ساختمان و تجهیزات مدرسه

مدارسی که به نحو احسن با وسایل آموزشی و کمک آموزشی تجهیز شده‌اند، طبیعتاً گام مؤثر و مفیدی در یادگیری بهتر دانش‌آموزان و پیشرفت تحصیلی آنان برداشته‌اند. جدا از یادگیری، رشد جسمی دانش‌آموزان یکی از وظایف خطیر آموزش و پرورش به شمار می‌رود.

در این صورت تجهیز مدارس با وسایل ورزشی، آموزشی و کمک آموزشی، آزمایشگاهها، سالنهای بحث و مناظره، کتابخانه و سالن مطالعه، نه تنها باعث رشد جسمی و فکری دانش‌آموزان خواهد شد، بلکه شخصیت آنها را نیز در جهت مطلوب صیقل خواهد داد.

وجود چنین امکانات و حدّی که دانش‌آموزان مجاز به استفاده از امکانات موجودند، تعیین کننده بعد

روش تدریس مناسب با قدرت یادگیری دانش‌آموزان)، امتحانات و ارزشیابی (به عنوان بیان کننده مشکلات و نارساییها، اخذ تصمیمات لازم در رفع آنها، ارائه بازخورد به دانش‌آموزان و معلمان برای عملکرد بهتر و نشانگر درجه نیل به اهداف مورد نظر)، گروه بندی دانش‌آموزان براساس عملکرد تحصیلی آنان (برای ارائه برنامه و محتوای آموزشی بر اساس تواناییهای دانش‌آموزان)، همکلاسیها (رفتارها و نحوه عملکرد آموزشی آنها)، محیط خارج از مدرسه (هم‌بازیهای خارج از مدرسه دانش‌آموزان و بازتابهای رفتاری و نگرشهایی که از طریق محیط خارج بروی او اعمال می‌شود) و بالاخره محیط و فرهنگ خانواده (اهمیت ارزشها در خانواده، برخورد مثبت با مسائل روانی و نحوه تشویق دانش‌آموز به یادگیری و مطالعه، وضعیت اقتصادی و اجتماعی، تحصیلات والدین و تعداد فرزندان آنها)، خلاصه می‌شوند. در صورتیکه وجود عواملی از نوع دوم می‌تواند در حالات درونی فرد (ذاتی یا اکتسابی)، بهره هوشی، استعداد و میزان پذیرش وی، انگیزه و ابتکار در موارد درسی و فعالیت‌های دیگر، میزان سازش‌پذیری وی در مسائل اجتماعی و آموزشی، نگرشی که دانش‌آموز از آموزش و اهمیت آن در خود رشد داده است، علاقه و تمایلی که به فعالیت‌های آموزشی، یادگیری و کسب اطلاعات علمی بیشتر دارد، و میزان خلاقیت وی در ارتباط با برنامه‌های آموزشی، مسائل اداری و اجرایی مدرسه خلاصه می‌شود.

کاملاً مشهود است که موارد اشاره شده در عوامل شخصی فرد مربوط به زمان حال است (زمانی که آموزش رسمی شروع شده و میزان پیشرفت یا عملکرد دانش‌آموز قابل بررسی است) و در حال حاضر فرد

تنها وجود روابط انسانی بین افراد را تشویق می کند و هر عضو مدرسه خود را در مقابل آموزش مؤثر مسئول احساس می کند؛ بلکه باعث می شود که الف- نگرشی مطلوب نسبت به مدرسه ایجاد شود ب- توجه والدین به همکاری با برنامه های مدرسه جلب شود ج- نارسائی ها و مشکلات معلمان کاهش یابد. د- تعداد افت تحصیلی تقلیل یابد و تکیه گاهی برای موفقیت دانش آموزان شود.

بنابراین، مدیران باید از ماهیت در حال تغییر جامعه، خودآگاه باشند تا بتوانند تأثیر این تغییرات مداوم را بر روی مدرسه اصلاح کنند. در این باره حدودی که مدیران از نظرات، پیشنهادات و نگرشهای افراد درباره مدرسه مطلع باشند و عوامل فوق الذکر را در چرخه، نظام مدرسه رعایت کنند، تعیین کننده نوع جو آموزشی مدرسه از نظر مدیریت آن است. بدین لحاظ مطالعه، مدیریت مدارس به عنوان عاملی مؤثر در فرآیند آموزشی، بررسی جو آموزشی را در ابعاد فراگرد و نگرش ممکن خواهد ساخت.

۴- کیفیت و صلاحیت معلمان

معلمان مؤثرترین عامل اجرایی در مسائل آموزشی به شمار می روند. کسانی که ارزشهای اجتماعی را به دانش آموزان انتقال می دهند، نگرشهای آنها را اصلاح و آنان را از طریق برنامه و مواد آموزشی تربیت می کنند. تربیت و آموزش مؤثر دانش آموزان، با کارآمد بودن و از خودگذشتگی معلمان ارتباط دارد و در این منوال عواملی چون، دخالت مدیر در فراگرد آموزش و نحوه مدیریت او، استفاده از پیشنهادهاى معلم در مدیریت مدرسه و احترام به آنها، تأمین نیازهای اجتماعی معلمان، ایجاد انگیزه علمی برای معلمان از طرق

۲- استفاده از برنامه های آموزشی

برنامه های آموزشی (اعم از کتابهایی که برای آموزش تدوین می شوند، سرفصل دروس، زنجیره ای بودن مطالب، و بالاخره کلیه محتوایی که باید آموزش داده شود) با توجه به نیازهای اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی هر جامعه تهیه می شوند و هدف کلی به وجود آوردن بینشهای سیاسی و اقتصادی، رشد ارزشهای اخلاقی و آموزش مسائل فرهنگی و انتقال آنها به نسلهای جدید است و در حقیقت برنامه های آموزشی الگوهایی برای به وجود آوردن تغییرات مطلوب در رفتار دانش آموزانند. به بیانی دیگر، این برنامه ها که در طول فراگرد، تغییرات مورد نظر را بر روی درون داد به وجود می آورند.

بنابراین جهت بررسی اینکه فراگرد آموزشی هر سیستم از طریق چه الگوهایی تغذیه می شود، مطالعه بر روی برنامه های آموزشی و نحوه استفاده از آنها الزامی به نظر می رسد.

۳- مدیریت مدارس

مدیران به عنوان رهبران آموزشی با دانش آموزان، معلمان، برنامه ها و سیاستهای آموزشی و امتحانات و ارزشیابی تحصیلی سر و کار دارند و راهنمایی، نحوه عملکرد برنامه ها و فعالیتهای مدرسه، تشویق اعضای علمی مدرسه به پر بار کردن تجارب آموزشی، تدریس بعضی از کلاسها در صورت نیاز، تهیه برنامه ملاقات اعضا با همدیگر و با والدین، خلق جو علمی با کیفیت عالی و شرکت دادن افراد در تصمیمات مربوط به مدرسه را عهده دارند. کارکرد مؤثر مسئولیتهای فوق نه

راه ارزشیابی عینی (هدف - مدار و تصمیم - مدار) وجود دارد، نوع بازخوردی که به معلمان و دانش آموزان ارائه می‌کند و ارتباطی که بین ابعاد ساختاری، فراگرد و نگرشی وجود دارد، باشد.

۶- روابط انسانی

مطالعه روابط انسانی و یا عمل و عکس‌العمل در بین انسانها برای تأمین نیازها و یا رویه‌رو شدن با فشارهای جوّ یا محیط، از اهمیت بارزی برخوردار است. روابطی که به صورتهای: مدیر - معلم، مدیر-دانش آموز، مدیر-والدین، معلم-معلم، معلم-دانش آموز، معلم-والدین، دانش آموز-دانش آموز و دانش آموز-والدین پدیدار می‌شود و به دلیل تفاوت‌های فردی (شخصیتی) در بین انسانها، موجب توافق در بعضی امور و یا کشمکش می‌شود.

بنابراین در نظر گرفتن روابط انسانی به عنوان عاملی برای مطالعه جوّ آموزشی مدارس و یا همسازمان دیگر و این‌که افراد چه الگوهای رفتاری‌ای با همدیگر دارند و چه اعتقادات مذهبی، سیاسی اقتصادی و فرهنگی‌ای با خود به همراه دارند و به همدیگر منتقل می‌کنند، در بعد نگرش، الزامی به نظر می‌رسد.

در نتیجه بررسی عوامل مؤثر آموزشی فوق که جزو عوامل مجزا از دانش آموز به شمار می‌روند، به عنوان عناصر تشکیل دهنده فشار و نیازهای عاطفی، عقلانی، جسمی و اجتماعی دانش آموزان به عنوان عناصر تشکیل دهنده احتیاج می‌توانند برای شناسایی نوع و کیفیت جوّ آموزشی به کارگرفته شوند؛ لازم به یادآوری است که از طریق تشخیص نوع و کیفیت جوّ آموزشی موجود، نحوه پیشرفت یا عملکرد تحصیلی دانش آموزان قابل پیش‌بینی خواهد بود.

مختلف، بالا بردن ارزش معلمی در جامعه از طریق جایگزینی آن در فرهنگ جامعه و عمل کردن به آن، و راهنمایی معلمان در مشکلات موجود؛ در کارآمد بودن معلمان مؤثر خواهد بود. عدم رعایت هر کدام از موارد فوق، احتمالاً، به وجود آورنده نگرشی نامطلوب نسبت به مدرسه و به طور کلی نسبت به آموزش خواهد بود. وجود عوامل فوق و عواملی چون کتابهای درسی، کتابهای راهنمای معلمان، آزادی آموزشی معلمان و تعامل بین معلمان و والدین، کیفیت علمی و صلاحیت معلمان را افزایش می‌دهد و بیانگر جوّ آموزشی مطلوب خواهد بود. در این صورت، بررسی کیفیت و صلاحیت معلمان، به عنوان عاملی برای مطالعه جوّ آموزشی، در بعد فراگرد الزامی است.

۵- امتحانات و ارزشیابی آموزشی

امتحانات و ارزشیابی به منظور بررسی کیفیت پیشرفت هر برنامه به اجرا درآمده، نقایص موجود در فراگرد را مشخص و بازخورد لازم را برای مجریان برنامه و افرادی که برنامه ایجاد تغییرات بر روی آنها به اجرا درمی‌آید، فراهم می‌کند. بنابراین امتحانات امری ضروری برای سنجش فراگرد و مقایسه تغییرات به وجود آمده در رفتار دانش آموزان با تغییرات مورد نظر و تعیین این که تا چه اندازه‌ای به اهداف از پیش تعیین شده نایل شده‌ایم، محسوب می‌شوند. علی‌رغم موارد فوق، تعامل موجود در فراگرد برای تأمین نیازهای شخصی (عاطفی و فکری) از طریق امتحانات و ارزشیابی فراگرد، قابل بررسی است. بنابراین امتحانات و ارزشیابی آموزشی به عنوان عاملی در بررسی جوّ آموزشی می‌تواند تعیین کننده کیفیت ارزشیابی موجود، مشکلات و نارسایی‌هایی که در سر

انواع جوهای آموزشی

پیشتر اشاره شد که مدرسه به عنوان جامعه کوچک و به عنوان محیط آموزشی متشکل از شرکت کنندگانی از جامعه اصلی است که تمام ویژگیهای فردی را با خود به درون مدرسه می آورند. وجود تفاوت های فردی بین انسانها باعث می شود تا مجموع ویژگیهای درونی انسانهای حاضر در يك مدرسه، با مدرسه ای دیگر متفاوت باشد و چون تفاوت های فردی را می توان بر روی يك مقیاس از پایینترین سطح تا بالاترین سطح تا بالاترین سطح (عالیترین حد) از همدیگر متمایز کرد، در این صورت جو آموزشی مدارس نیز با توجه به خصوصیات درونی افراد تشکیل دهنده آن می تواند بر روی همان مقیاس از پایینترین سطح تا بالاترین سطح متغیر باشد.

بنابراین انواع جوهای آموزشی در دو سطح (حد) نهایی بالا و پایین قابل تعریف است و حدود میانی دو سطح مذکور از طریق مطالعه بر روی جوهای آموزشی مدارس قابل تشخیص است.

الف- جو آموزشی بالا

در جو آموزشی بالا، مدارس تأکید بر آزادی آموزشی خیلی زیاد برای دانش آموزان دارند. دانش آموزان از استقلال تفکر برخوردارند و همیشه چیزی را که معلم ارائه می دهد، قبول ندارند و درصدد بحث با معلمند. علاقه به دانستن دلایل بعضی از مشکلات اجتماعی و سیاسی جامعه، و داشتن رابطه خیلی صمیمی با معلمان، از ویژگیهای دانش آموزان جو آموزشی بالا است.

تسهیلات بازی و سرگرمی به اندازه کافی وجود

دارد. مسابقات در تمام بازیها در سطوح کلاسی و بین مدارس برگزار می شود و دانش آموزان بدون کوچکترین اعمال زور، به شرکت در آنها تشویق می شوند.

بیشترین اهمیت به نیازهای دانش آموزان داده می شود. دانش آموزان در مدیریت و سازماندهی مدرسه نقش بسزایی ایفا می کنند. معلمان و مدیران در مبارزه با مشکلات مدرسه همکاری لازم از خود نشان می دهند و اولیای دانش آموزان به عنوان عضو جدایی ناپذیر از مدرسه، در رفع مشکلات می کوشند.

ب- جو آموزشی پایین

مدارسی که با چنین جوی توصیف می شوند، تمایل به عملگرا و واقع گرا ساختن دانش آموزان دارند. اهداف آینده دانش آموزان بر تضمین شغلی آنان دامن می زند. در مدرسه، دانش آموزان از يك برنامه کلاسی سخت و غیر قابل انعطاف برخوردارند. در کلاسهای درس، بحث و مناظره به طور اندک یافت می شود و در انتخاب دروس، علاقه و فردیت مطرح نیست.

معلمان بطور منظم حضور و غیاب می کنند و کلاسهای درس در زمانها و محل های تعیین شده مرتباً برگزار می شود و کلاسها همانند ساختمان مدرسه بظاهر مرتب و منظمند. افراد، اشتیاق کمتری به کار نشان می دهند و اختلاف و دودستگی در بین اعضای مدرسه نمایان است. کمبود روابط انسانی از ویژگیهای بارز این نوع جو آموزشی به شمار می رود.

تعمق بر این نکته که چه نوع جو آموزشی ای منجر به کاهش افت تحصیلی و در حقیقت پیشرفت دانش آموزان می شود، مستلزم این است که مطالعه ای عمیق در مورد مدارس و عواملی که در کارکرد نظام مدرسه

۱۰- مکاتبه و ارتباط مداوم با والدین دانش‌آموزان درباره موفقیت فرزندانشان.

ادواردز^{۳۲} (۱۹۸۷) چنین نتیجه گرفته است: «آموزش نوع مشارکتی (مشارکت والین و معلمان در آموزش و یادگیری) تأثیر قوی‌تری بر جوّ مدرسه دارد و منجر به توسعه روابط بین معلمان و والدین و ایجاد ارتباط با کسانی می‌شود که علاقمند به پیشرفت دانش‌آموزان‌اند.»

در مطالعه یانگ^{۳۳} (۱۹۸۸)، معلمان مؤثر بودن مدارس در عملکرد دانش‌آموزان را در عوامل زیر تشخیص داده‌اند.

- ۱- آموزش هدایت شده
- ۲- ارزشیابی یا تکلیف پی‌درپی و مستمر
- ۳- مدت زمان آموزشی زیاد
- ۴- نرخ یا درصد حضور بالا
- ۵- انضباط و جوّ آموزشی مثبت
- ۶- استفاده از انواع روشهای آموزشی
- ۷- ارائه منابع کافی در درون مدرسه
- ۸- جو حمایتی از پیشرفت تحصیلی
- ۹- انتظارات بالا
- ۱۰- مدیریت قوی
- ۱۱- روابط تنگاتنگ معلمان و والدین
- ۱۲- تشريك مساعی

بررسی موارد اشاره شده، حاکی از این است که وجود روابط تنگاتنگ انسانی، همکاری گسترده بین

فعالند و کیفیت آموزش را تحت تأثیر قرار می‌دهند، صورت گیرد. در این باره اشاره به نتایج چند مطالعه که ارتباط عوامل مختلف را با جوّ آموزشی مد نظر قرار داده‌اند، اهمیت موضوع را تأیید خواهد کرد.

بن کرافت^{۲۹} (۱۹۸۶) در مطالعه خود به این نتیجه رسید که مدیریت مدارس نقشی اساسی در بالا بودن سطح جوّ آموزشی دارد. از طرفی دیگر بویت^{۳۰} (۱۹۸۶)، نظم و انضباط دانش‌آموزان را عامل مهمی در پیشرفت تحصیلی آنان ثبت نموده است.

در مطالعه ایگر^{۳۱} (۱۹۸۷)، مدیران و معلمان عوامل زیر را به عنوان استراتژیهای کلیدی برای مؤثر بودن مدارس گزارش کرده‌اند.

- ۱- ارائه برنامه‌های کیفی همه جانبه در جهت منافع دانش‌آموزان
- ۲- داشتن غرور به مدرسه و موفقیت آن.
- ۳- ابزار توجه به هر دانش‌آموز به عنوان انسان.
- ۴- صرف وقت جهت گوش کردن به مشکلات دانش‌آموزان.
- ۵- تهیه برنامه آموزشی که در جهت مقاصد مدرسه باشد.
- ۶- اهمیت دادن به احتیاجات همه جانبه و کلی دانش‌آموز.
- ۷- ارائه مثال زنده مثبت به دانش‌آموزان.
- ۸- روشن کردن انتظارات مدرسه از رفتار دانش‌آموزان برای آنها.
- ۹- تهیه برنامه‌ای کلی برای مدرسه که دانش‌آموزان به آن افتخار کنند.

به آن افتخار کنند.

30- Boit M.K (1987)

31- Eager H.J (1987)

32- Edwards L.J (1987)

33- Young C.T (1988)

و حتی مطالعه و انجام تکالیف روزانه است و از این طریق رغبت دانش آموزان برای حضور مستمر در مدرسه افزایش خواهد یافت.

با بذل توجه به نیازهای مادی-اجتماعی معلمان، امکان روزآمد بودن آنان و در حقیقت افزایش کیفیت آموزشی از طریق ارائه منابع آموزشی کافی و فعالیتهای مستمر معلمان در مدرسه فراهم خواهد شد و اهمیت و نقش خود را نشان خواهد داد و ارزش اجتماعی خود را بازخواهد یافت.

در این صورت دانش آموزان، مدرسه را به عنوان پناهگاهی برای هرگونه مشکلات خود قلمداد خواهند کرد و در صورت بروز ناراحتیها، بالطبع از مدرسه یاری خواهند خواست. در چنین صورتهایی امکان کنترل انحرافات اخلاقی دانش آموزان بیشتر می شود و معلمان و راهنمایان آموزشی نظارت کافی و مستمر بر آنها خواهند داشت. تمام این تلاشها باعث خواهند شد که اولیای دانش آموزان به طور اختیاری در فعالیتهای مدرسه شرکت داشته باشند. از طرفی دیگر تا زمانی که دانش آموزان از امکانات اشتغال بعد از آموزش مطمئن نباشند، آموزش به سمت مدرک گرایی حرکت خواهد کرد. برای دوری کردن از این مشکل، ایجاد هماهنگی بین مدارس (آموزش و پرورش) و نهادها و سازمانهای دولتی و خصوصی جهت اطلاع از نیازهای نیروی انسانی آنان، و بالطبع تربیت نیروی انسانی کارآمد در جهت های مشخص شده، بسیار ضروری است و متقابلاً آموزش را در جهت کیفیتها هدایت خواهد کرد.

نتیجه

اهداف و برنامه های آموزشی، ارزشها، نگرشها، دانش و مهارتهایی که انتظار رشد و توسعه آنها را از

دانش آموزان، معلمان و والدین، مدیریت قوی، استفاده از روشهای مختلف و متنوع آموزشی و ارائه منابع لازم، ارزشیابی مستمر از فعالیت مدرسه و آموزش و اهمیت به نیازها و مشکلات دانش آموزان، نه تنها منجر به وجود جو آموزشی بالا خواهد شد، بلکه نسبت عملکرد آموزشی مدارس را افزایش خواهد داد. در این راستا و به منظور نیل به بیشترین کیفیت آموزشی، و یا حداقل، افزایش کیفیت آموزش، اقدامات بنیادی زیر از واجبات به شمار می رود.

۱- افزایش بودجه آموزشی

۲- تخصیص اعتبارات کافی جهت احداث مدارس

۳- کاهش تعداد دانش آموزان هر کلاس به حداکثر

۳۰ نفر

۴- تک نوبتی کردن مدارس

۵- به وجود آوردن مدرسی که گروههای کوچک

اجتماع در مدیریت و چرخه آن نقشی اساسی داشته باشند.

۶- افزایش امکانات مادی-اجتماعی معلمان

۷- به وجود آوردن بیشترین هماهنگی بین مدارس

(آموزش و پرورش) و نهادها و سازمانهای دولتی و خصوصی

۸- امکانات بازآموزی کیفی برای معلمان و وجود

منابع کافی در مدارس جهت استفاده معلمان و دانش آموزان

با رعایت موارد فوق، حجم دانش آموزان هر مدرسه کاهش می یابد و معلمان یا مدیر مدرسه قادر به بهره گیری از امکانات مدرسه در جهت آموزش مداوم دانش آموزان خواهند بود. در این صورت فضای مدرسه بعد از اتمام ساعات آموزش (فقط يك نوبت آموزش در مدرسه) بهترین محل برای تفریح و بازی دانش آموزان

فهرست منابع

- Bloom, B.S.; *Stability and change in Human Characteristics*, New York: John Wiley & Sons, Inc., 1964
- Halpin, A.W. and D.B.Croft; *The Organizational Climate of School*, Chicago: University of Chicago press, 1963
- keeves, J.P.; *Educational Environment and Student Achievement*, Melbourne: Australian Council for Educational Research, 1972
- Lewin, K.; *A Dynamic Theory of Personality*, New York: McGraw-Hill Book Co., 1935
- Lewin, K.; *Principles of Topological Psychology*, New York: McGraw-Hill Book Co., 1936
- Moos, R.H.; *Conceptualization of Human environments*, American Psychologist; No. 28, 652-664, 1973
- Murray, H.A.; *Explorations in personality*, New York: Oxford University press, 1938
- Stern, G.G.; M.I. Stein and B.S. Bloom; *Methods in personality Assessment*, Illi-
- آموزش و پرورش داریم، از اهداف ملی، توسعه اقتصادی، انسانی و اجتماعی، الهام می‌گیرند. نیل به اهداف ملی و رشد آنها ممکن نخواهد بود، مگر با صیقل‌دهی داده‌های انسانی از طریق فراگردهای آموزشی. در چنین فراگردی، درون‌داده‌های گوناگون سیستم آموزشی از قبیل دانش‌آموزان، معلمان و بخش‌های مختلفی از عوامل مولد آموزشی، فعل و انفعالاتی بر روی همدیگر دارند؛ به صورتیکه کارآیی عوامل مولد به نحو بارزی متکی بر کیفیت منابع انسانی است و متأثر از جو اجتماعی، روانی و اقتصادی دانش‌آموزان و معلمان و عادات نگرشهایی که آنها با خود به همراه دارند و نیز انگیزه‌هایی که در درون و بیرون سیستم آنها را تشویق می‌کنند. در این صورت تعامل موجود در هر سازمان آموزشی، کیفیت یادگیری و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان را به طور مستقیم تحت تأثیر قرار خواهد داد. در این رابطه، نیل به اهداف از پیش تعیین شده آموزشی ممکن نخواهد بود، مگر با مطالعاتی دقیق و عمیق در مورد جوهای آموزشی مدارس مختلف، تعیین و مشخص ساختن نیازها و درجه‌ای که نیازها در ارتباط با اهداف آموزشی تحقق می‌یابند.

- nois: Glenco, The Free press, 1956
- Tagiuri, R.; *The concept of organizational climate*, In: R. Tagiuri and G.H.Litwin, *Organizational climate: Exploration of a concept*, Boston: Harvard University press, 1968
- Bancroft, R.M. (1986), "Principal's Leadership style and school climate".Dissertation Abstracts International; 1987, 47, 7, 2381-A
- Boit, M.K. (1986), "The Relationship of Teacher Behaviour to student Achievement in High and low Achievement High Schoole in Nairobi, Kenya" Dissertation Abstracts International; 1987, 47, 7, 2433-A
- Eager, H.J. (1987), "Identification of Key Stoategies for School Effectiveness and How They Are Implemented, as Perceived by Administrators and Teachers in Selected Exemplary Private Secondary schools". Dissertation Abstracts International, 1988, 48, 8, 1941-A
- Edwards, L.J. (1987), "A Study of Relationship of parent Involvement, School Climate, and Student Achievement". Dissertation Abstracts International; 1988, 48, 8, 1941-A
- Young, C.T. (1988) AAn Examination of Selected School Effectiveness Factors as Related to High School Student Performance on the Georgia Basic Skills Teits". Dissertation Abstracts International; 1989, 49, 10, 2892-A